

„Határtalanítás” vagy „trianonizálás”? –

Hozzászólás a határon túli román, szlovák stb. kölcsönzavak egynyelvű magyar kodifikációs szótárakba emeléséhez

(Bevezetés) Nem könnyű elhatározás hozzászólni a határon túli magyar nyelvhasználat kérdéseire, de remélem, az alábbiakban az érvelésem igazolni fogja a döntésemet. Természetesen építkeztünk a korábban megnyilatkozott szerzők munkájának eredményeire. Amit hozzáteszek, az csupán egy árnyalatnyi, azonban meggyőződésem, hogy néhány lényeges információ is teljesen más megvilágításba helyezhet korábbi érvényes vagy annak tűnő összefüggéseket.

A regionális magyar köznyelvekkel kapcsolatosan már 1972 óta végeztek kutatásokat, legkorábban Benkő Loránd, Deme László és Imre Samu. Egyes szerzők vitatták a magyar nyelv többközpontúságának elvét (pl. *Pete István* 1988) mások pedig állították vagy támogatták. Utóbbiak közül kettőt emelnék ki: *Lanstyák István* 1995. A nyelvek többközpontúságának néhány kérdéséről (különös tekintettel a Trianon utáni magyar nyelvre). *Magyar Nyelvőr*, 119, 213–236; illetve: Tolcsvay Nagy Gábor 1991. A nyelvi közösség és a nyelvi egység, kisebbségben. *Regio*, 3: 166–173.

A téma fel-felbukkant cikkekben, tanulmánykötetekben az elmúlt húsz év során. Több ismert nyelvész megnyilatkozott, így a teljesség igénye nélkül: Balázs Géza, Benkő Loránd, Deme László, Kiss Jenő, Kontra Miklós, Lanstyák István, Péntek János, Rajzli Ilona, Sándor Klára. Az írások több kötetet tennének ki összegyűjtve. Némelyiküket egybe is szerkesztették, így egy-egy könyv alapján is tájékozódhat a témába időközben bekapcsolódó nyelvész vagy érdeklődő.

Nem célom az összes cikket és könyvet ismertetni, hiszen ezekben az írásokban eleve sok átfedés van, illetve azért, mert összefoglalók, kritikák is születtek a témában. Aki még nem ismeri ezeket a vitákat, olvassa el például a *Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról* című kötetet (1998. Kontra Miklós, Saly Noémi (szerk.). Osiris Kiadó, Budapest, 458 p.) és Balázs Gézának erről a könyvről írt kritikai elemzését (2000. Nyelvművelés vagy nyelvvarulás? *Magyar Nyelv*, 228–236.), illetve a fent említett szerzőknek a témába vágó munkáit. Azokat az állításokat fogom idézni, amelyekkel vitázom, és a hézagokat keresem, amelyek valamilyen mértékben vagy teljesen elkerülték a szerzők figyelmét.

(Nézetkülönbségek) Tolcsvai tehát azt vetette fel 1991-ben, hogy a határon túli magyar nyelvű közösségek nyelvhasználatát köznyelvi, regionális köznyelvi szintre célszerű emelni, hiszen megvannak hozzá a feltételek, és a nyelvi demokratizmus szempontjából indokolt. Ez nagyon jól hangzik nekem, mint aki életem első húsz évét erdélyi székely magyarként éltem le, még hozzá 1969–1989 között. Értékelem a gesztust, hogy az anyanyelvem helyi, erdélyi változatát is standard változatként szándékoznak elismerni, közel olyan vagy azonos presztízzsel, mint az anyaországiét.

A vita során azonban az látszott körvonalazódni, hogy ezek nyelvhasználatok nem bírnak olyan önállósági fokkal, hogy ami mögötte áll, arra külön nyelvként tekintsünk. Még a regionális köznyelv besorolás is erősen kérdéses. Ez nem leértékelése a határon túli nyelvi rétegeknek, hanem épp a magyar nyelv egységességét bizonyítja. A magyar az egyik leg-

egységesebb nyelv Európában a több évszázados areális hatások és politikai széttagozódás ellenére. Nyelvjárási különbségek vannak, de nem jelentősebbek, mint az anyaországban. Egyik régióban sem beszélnek olyan nyelvjárást, amely a kölcsönös érthetőséget gátolná. Kivételt talán a moldvai csángók képeznek, de az ő nyelvezetüket nem annyira a regionalizmusok és archaizmusok különböztetik meg a standardtól, mint a román hatások. Nekem, aki beszélem a román nyelvet, nem okoz gondot a csángók beszédének a megértése. A magyar tehát e részleges kivételtől eltekintve nagyfokú egységességet mutat. Több más európai nyelvről viszont ez nem mondható el. Megemlíthetjük a németet és az olaszt, de ott van a luxemburgi nyelv, amelynek megyényi területén (hatvanszor száz kilométeren) négy „na-gyobb” nyelvjárása is ismert, és ezek beszélői alig értik meg egymást.

A magyar nyelv egysége egyébként is fontos, mert összetartó erő. A kisebbségi létben élőkét épp az köti legerősebben a nemzethez, még ma, a rendszerváltozások után két évtizeddel is, hogy tudják: ők az anyaországiakkal közel azonos nyelvet beszélnek. Természetesen, vannak különbségek az egyes régiók nyelvezetei között, de ezek döntően szókészleteti és kiejtésbeli különbségek, és ezek alapján nem szoktak önálló nyelvekről és regionális standardokról beszélni. (Balázs, 2000) A grammatikai különbségek elenyészőek, és amelyeket példaként eddig elővezettek, azokról kiderült, hogy akár téves adatfelvétel is igazolhatta az elfogadottságukat. Lásd: *epével* vagy *epére* operálni. (Lanstyákot idézi Balázs, 2000)

Még ha az *epére operálni* valóban elfogadott változat lenne például a szlovákok által is lakott Nógrád megyében, az egyrészt csak az idegen hatást igazolja (Balázs, 2000), és még az sem bizonyított, hogy ez a jelenség a grammatikában rendszerszerű, vagyis hogy a *-re* morféma számottevő produktivitást igazolna. Erdélyben is ismert például a *felteszi a levelet* a 'feladja a levelet' jelentéssel. Ez egy helyi kifejezés, és onnan ered, hogy a levél feladásakor magas polcra, mérlegre kellett helyezni a levelet a postán. Az ilyen sajátosságok inkább nyelvjárási jellegzetességeknek számítanak, és legfőnnebb a szókészletet gyarapító lehetőségnek, illetve kulturális sajátosságokra utalnak.

Amíg a nyelvészek között a vita elméleti síkon folyt, addig még nem volt nagy tétje a dolognak. A vita előhozott több szempontot, és segített mindenkinek rálátást szerezni a problémákra és a javaslatokra. Leírtak alaptalan és kemény vádakot is, de mindez a nyelvészek között zajlott. 2003 után azonban felpörgött a nyelvi demokratizmus vitája, mivel gyakorlati lépések történtek. Az *Értelmező kéziszótár* 2003-as kiadásába belekerültek szavak a határon túliak nyelvhasználatából. Érdekes azonban, hogy nem mindenki örült annak, hogy viszontlátta egy, az anyaországban megjelent egynyelvű értelmező szótárban a román és szlovák jövevényszavakat.

Balázs Géza 2005. április 17-én a Kossuth Rádió, *Édes anyanyelvünk* című nyelv művelő műsorában felolvasott két olyan hallgatói levelet, amelyeknek a szerzői hevesen tiltakoztak a román és szlovák kölcsönzavak egynyelvű magyar értelmező szótárba emelése, elismerése, kanonizálása ellen. Ezek a hallgatók magyar anyanyelvű kisebbségiek. Egyik erdélyi, a másik felvidéki, és mindkét esetben több nyelven beszélő emberről van szó, akik meg tudják ítélni, milyen használati értékkel bír számunkra egy román vagy szlovák jövevényszó.

Az erdélyi hallgató a következőt írta: „Erdélyből elszármazott magyar vagyok. Nem tudom, mit akartak bizonyítani ezzel az írással. Valószínű a román nyelv hatását a magyar nyelvre. Én akkor, amikor otthon éltem, és most is, arra törekszem, hogy ne használjuk ezeket a szavakat: *fridzsider, punga, csublik*. Ezek a szavak benne vannak az új kiadású magyar értelmező szótárban? Két gyermekem van, mindketten először magyarul tanultak meg. Akik magyar környezetben laknak, nem kéne *fridzsiderekkel* meg egyéb hasonló idegen szavakkal gyengítsék a magyar nyelvet!” (Haáz Kati, Németország)

A hölgy nagyon pontosan ráirányította a figyelmet a tényleges problémára. Ezek olyan szavak, amelyek az erdélyi magyar beszélt nyelvben bírnak bizonyos használati értékkel, de a tudatos nyelvhasználók kerülik őket, mert nem tartják szerencsésnek a román nyelv indokolatlan hatásának engedni, legalábbis ilyen mértékben. Ezek olyan szavak, amelyeknek vannak magyar megfelelői, tehát helyettesíthetők a következőkkel: *hűtőgép; zacskó, tasak; borravaló, pluszmunka, túlórapénz, többletkereset, csúszópénz*.

Ezek a levélírók, észrevételeiket megfogalmazók több nyelven beszéltek, tehát nem a nyelvi beszűkülés ellen érvelnek. Ha románul beszélnek, akkor román szavakat használnak, ha magyarul, akkor magyar szavakat. Miért baj az, ha egyes nyelvhasználók kerülnek az egyoldalú nyelvi hatásokat? Különösen az indokolatlan, hangsúlyozom, indokolatlan szóátvételeket. Az ilyen szavak jelenléte és elfogadása (jelen esetben szótárba emelése) emlékeztet a román (másik olvasónál a szlovák) nyelv egyoldalú hatására. A *fridsider* [az akadémiai helyesírás szerint: *frizsider* (!)] bizonyos értelemben kivétel, mert a teljes magyar nyelvterületen ismert, de a *punga*, a *csubuk* a poszttrianoni keserves kisebbségi létezés billogai. Nem jó érzés ezeket viszontlátni leírva, különösen egy egynyelvű magyar szótárban. Olyan érzés, mintha valaki koncentrációs táborból szabadulna, és utána az anyaországában jóvátétel címén bevezetnék a személyi igazolványába a táborban a karjára égetett azonosító számát. Az ilyen stigmát az ember általában legszívesebben eltakarná, nem pedig használná önazonossága jeléül. Az ilyen billog rehabilitáló bírósági ítéletbe és történelemkönyvbe való, nem pedig személyazonosító igazolványba, jelen esetben egynyelvű magyar értelmező szótárba. A *fridsider*, a *punga*, a *csubuk* a **detrianonizálás** gesztusa helyett azzal ellenkezőleg a **trianonizálás** stigmái. A **detrianonizálás** kifejezést Péntek János idézte Balázs Géának írt nyílt levelében. 2005. május 30-án.

Mindhárom egyértelműen román jövevényszó (Erdélyben még a *fridsider* is a román nyelv hatását tükrözi), beszélt nyelvi, informális és alacsony presztízsű, különösen azon öntudatos nyelvhasználók körében, akik anyanyelvüket kiválóan beszélik, és más nyelvet is tudnak, kiemelten a románt is. Ezeket bevezetni az egynyelvű értelmező szótárba nem vall átgondolt szakmai hozzáállásra a szerkesztők részéről. Igaz, az említett szótárba ezek közül csak a *csubukot* vették be, illetve a *fridsidert*, *frizsider* hangalakban, amely szó nemcsak román areális közegben, hanem az anyaországban is ismeretes. Tegyük hozzá, hogy a hölgy csak kérdezte, hogy ezek benne vannak-e a szótárban. Részben talált, amit nyilván később volt alkalma ellenőrizni, amikor Németországból sikerült beszereznie az *Értelmező kéziszótárt*.

A Balázs Géza nyelvművelő műsorában elhangzottakra, különös tekintettel a szerkesztő-műsorvezető ironikus zárszavára („Legközelebb már szlovákul közvetítjük a magyar nyelvművelő műsort.”) meglepően indulatosan reagált Kontra Miklós. (Kontra 2005, 2006) A nyelvész-műsorvezetőt támadta, pedig ő csak idézte a hallgatók leveleit. Miért nem a nyelvhasználót, a két levélíró kritizálta Kontra? Csak a nyelvész, nyelvművelő felelősségét lehet firtatni? Az anyanyelvi nyelvhasználóét nem? Az anyanyelvűnek egyébként nincs mindig igaza? Különösen ilyen attitűdbeli kérdésekben. Az anyanyelvi megszólaló nem képviseli önmagát és a hozzá hasonló nyelvhasználói, mondhatjuk szociolingvisztikai réteget?

Az a furcsa, hogy a kifogást épp egy szociolingvista nyelvész fogalmazta meg. Elvileg épp a szociolingvisztika az, amelyik számol a nyelvhasználat attitűdbeli kérdéseivel. A szociolingvista tudja a legjobban, hogy a nyelv változatokban él, és a rétegzettsége, illetve az ehhez tartozó kódválasztás nagyon árnyalt a használó életkori, társadalmi, műveltségi és egyéb paramétereit szerint.

Kontra szociolingvista létére egy kalap alá veszi a kritikai válasza alapján az erdélyi magyar nyelvhasználói rétegeket. Milyen alapon? Az erdélyi magyarság milliós nagyságrendű, még ha közben egy részük elvándorolt is akkor. Nem ugyanazzal az öntudattal

fogad be – vagy épp nem – idegen szavakat például az ingázó munkás, akinek könyv alig fordul meg a kezében; vagy például az értelmiségi, aki művelt, sokat olvas, és több nyelven beszél. Célszerű lenne egy szótárbővítés kapcsán nyelvi attitűdvizsgálatot végezni az érintettek körében. Milyen műveltségi és társadalmi rétegben mekkora az elfogadottsága az ilyen, teljes mértékben magyarra helyettesíthető román jövevényszavaknak? Kik látnák közülük szívesen ezeket a szavakat egy egynyelvű értelmező szótárban?

Ismereteim szerint ilyen attitűdvizsgálat nem készült. Kiss Jenő professzor úr próbálta rávenni például kárpátaljai diákjait egy ilyen felmérés elkészítésére, de a hallgatók valamért nem haraptak rá a feladatra. Lehet, hogy megcáfolna engem egy attitűdvizsgálat eredménye, de erős a gyanú, hogy a fent említett román jövevényszavakat a művelt, iskolázott erdélyi magyarok – esetleg más társadalmi, műveltségbeli rétegek is – mint a trianonizálás billogait nem látnák szívesen az egynyelvű kodifikációs szótárakban. Feltehetőleg elfogadóbbak lennének a román jövevényszavakkal szemben a kevésbé iskolázottak és kevésbé olvasott emberek – bár ez sem biztos.

Kontra azt állítja a válaszcikkében (Kritika, 2006), hogy Balázs Géza „anyázta” a kisebbségi nyelvhasználókat azzal, hogy a magyar nyelvi standardba oda nem illőnek minősítette a két levélben idézett román és szlovák jövevényszavakat. Kontra azt nem tette szóvá, hogy Balázs Géza az ironikus megjegyzését két megalapozott hallgatói vélemény alapján mondta el. Kíváncsi lennék arra az erdélyi magyarra, aki az **anyanyelve** szerves részének tekintené például a *csubuk* szót, és az anyját, az anyanyelvét érezné megsértve azáltal, hogy egy egynyelvű szótárba nem illőnek vélik. Ha valaki, akkor épp Kontra sérti meg az öntudatos magyar, kisebbségben élő nyelvhasználót azzal, hogy az ő nyelve részének tekinti a nyelvi stigmát. Magam is úgy emlékszem, hogy ezeket a szavakat írásban tudatosan nem használtam; szóban sem, és ezzel így volt nagyon sok ismerősöm. A nyelv számunkra különösen a Ceaușescu diktatúrája alatt az ellenállás legfőbb eszköze és szimbóluma volt.

Engedtessék megjegyezni még, hogy Kontra nyelvhasználta („anyázás”-t emleget) nem vall olyan fokú kulturáltságra, ami elvárható lenne bármely nyelvészről, akár publicisztikában! A szóhasználat olyan fokú indulatosságra utal, ami megkérdőjelezi a szerző objektív, tudományos hozzáállását, konstruktív kritikára utaló szándékait.

(*A Péntek János nyílt levelében felvetett problémákról*) Látszólag cáfolja állításomat az attitűdökről Péntek János válasza, aki Kontra álláspontját védte meg a kérdésben egy interneten közzétett levelében (Péntek, 2005. május 30.). Péntek János nyelvészprofesszor Kolozsváron él, ő is kisebbségben élő magyar nyelvhasználó, és kutatóként közreműködött annak a szójegyzéknek az összeállításában, amelynek alapján kiegészítették bizonyos szótárak szóanyagát. Korábban egy könyvet is publikált a gyűjtéseiről (Péntek–Márton–Vöö, 1977); és társszerkesztője volt a Bukarestben kiadott *Idegen szavak szótárának*. (Péntek–Bakos, 1979)

Nyilvánvalóan jó szándék és szakmai szempont vezérelhette a szójegyzék összegyűjtésében. A szalmi hozzáértés azonban nem zárja ki a tévedés lehetőségét a szójegyzék kontextusba helyezését illetően. Lehet, hogy Péntek nagy igyekezetében felkutatta mindazokat a szavakat, amelyek előfordulnak az erdélyi magyar szóhasználatban, és felvette a gyűjteményébe, csak még nem vizsgálta meg az elfogadhatóság szempontjait saját vagy más nyelvész kritériumai alapján. Nézzük például Daneš alapelveit ilyen tekintetben: „hatékonyság, adekvátság és elfogadhatóság”. (Idézi: Balázs, 2001.)

Hatékonyság. A *csubuk* esetén a **hatékonyság** részben talán igazolt, mert a szót sokan ismerik, és élőszóban használják. Miért kell azonban tovább terjeszteni? Miért kell fel-

venni egy egynyelvű értelmező szótárba? Akik szótárakat forgatnak, azok jobbára kerülnek a román és más, többségi eredetű idegen szavakat; a beszélt nyelvi közegben pedig a szótáraktól függetlenül használják vagy épp nem. Talán azért, hogy a magyar anyanyelvűek az anyaországban és az elcsatolt területek többi részén is tanulják meg? Nem indokolt, mert értelmező szótárból ritkán tanulunk szavakat. Ott inkább ellenőrizzük a formájukat, a jelentésüket, az elfogadottsági státuszukat. Azért lehet részben értelme, hogy ha valaki találkozik egy szövegben a szóval, utána tudjon keresni. A *csubuk* ugyan beszélt nyelvi, alacsony presztízszű, de az internet írott beszélt nyelviségével megjelenhet bizonyos magánjellegű bejegyzésekben vagy szépirodalmi művekben. A szó jelentésének ellenőrzésére, visszakereshetőségére azonban elegendő, ha például az *Idegen szavak szótárában* szerepel. Az *Idegen szavak szótárának* különböző kiadásai ugyanúgy megtalálhatók minden valamirevaló iskola és könyvtár polcain, mint az egynyelvű értelmező kéziszótárak. A *csubuk* felvétele az egynyelvű értelmező szótárakba nem indokolt, és nem hatékony, mert nem felel meg a szótár- és nyelvhasználók szokásainak.

Adekvátság. Az **adekvátság** kérdése itt talán arra vonatkozik, hogy van-e értelme a magyar nyelvű szót az idegennel helyettesíteni? Ebben az esetben nincs értelme, mert a szónak vannak közismert, köznyelvi megfelelői (’borralaló’, ’pluszmuka’, ’túlórapénz’, ’mellékereset’, ’csúsópénz’), és a román jövevényszó nem ad hozzá lényegit stílusban és a jelentést tekintve.

Jelezni szeretném, hogy nem minden román eredetű jövevényszóval viselkednek az erdélyi magyarok elutasítóan. Azok a fogalmak, amelyeknek nincsenek magyar megfelelőik, pozitív attitűddel veszik át a nyelvhasználók. Nézzük például az *orda* szót. Román eredetű, mert a román hagyományosan pásztorkodó nép, tőlük vettük át, és a szónak, a fogalomnak nincs magyar megfelelője. A szó benne van az *Értelmező kéziszótár 1972-es* kiadásában, és jelöli a tájnyelvi jelleget és a román eredetet. Az *orda* jelentése: ’juhtej savójának forralásakor kiváló sajtyszerű tejtermék’. Aki evett ilyet, az nem kerülné a szó használatát. Rég bekerült a magyar nyelvbe, nem Trianon után, már a magyar artikulációs bázishoz idomult hangalakjából ítélve is. Az *orda* a román *urdă* megfelelője.

A példával azt is szeretném illusztrálni, hogy az erdélyi magyarokat nem a görcsös elzárkózás jellemzi az indokolt szóátvételektől. Nincs szó a román nyelvtől és kultúrájától való szélsőséges nacionalista idegenkedéstől, **lingvicizmusról** (Kontra 2005). Az elutasítás nem a románság kultúrájának és nyelvének egészére vonatkozik, hanem arra az egyoldalú hatalmi nyomásra, amelyik 1920 óta erőszakosan igyekszik beolvasztani a magyarokat a nagy Romániában. Ez a tendencia ugyan enyhült az 1990-es rendszerváltozások után, de meg nem szűnt.

Az erdélyi magyarok műveltségtől és társadalmi rétegüktől függetlenül használják azokat a román, a magyar artikulációs bázishoz igazodott jövevényszavakat, amelyeknek átvételét adekvátnak érzik. Azokat, amelyeknek nincsenek magyar megfelelőik, vagy bírnak megfelelő egyediséggel a jelentésüket tekintve. Az *orda* ilyen, hiszen a szó átvételének idején a fogalom és a tejtermék nem volt ismert a magyarok körében. A *csubuk* és a hasonló újabb keletű román szóátvételek viszont azt az időszakot szimbolizálják, amikor a román nyelv egyirányú, hivatalos, hatalmi pozícióból gyakorolt hatást a magyar nyelvre. Mondhatja a nyelvész, hogy nem kötelező átvenni a másik nyelv szavait, de a kiszolgáltatott helyzetben a nem eléggé öntudatos nyelvhasználók szóátvételei nem tekinthetők

önkéntesnek. Ezenkívül vannak, akik az indokolatlan szókölcsönzésnek-szóátvételnek ellenállnak. Az ők hangjukat is meg kell hallani, az érveiket felfogni.

Elfogadhatóság. Ezzel kapcsolatban felidézek egy személyes tapasztalatot a román nyelv egyoldalú, intézményesített hatásáról. 1984 és 1988 között Székelyudvarhelyen, egy gyakorlatilag színmagyar városban jártam szakközépiskolába. A képzés második felében nem engedélyezték a szakközépiskolában a magasabb presztízsű villanszerelői szakon a magyar tannyelvű oktatást annak ellenére, hogy a diákok és a tanárok mind magyarok voltak. Magyar diákok tanultak magyar tanároktól román nyelven. Kell ennél abszurdabb és megalázóbb helyzet? A román nyelvet és irodalmat, a történelmet és a földrajzot, illetve a szaktárgyakat korábban is románul tanultuk. A román nyelvet e tárgyak révén elsajátítottuk, de egyébként is. Miért kellett például a biológiát is románul ránk erőltetni? A főlegesen román kölcsönyszavak kerülésével mi ez ellen a román államhatalmi magatartás ellen tiltakoztunk. Nem voltunk, és nem vagyunk kevesen ezzel az attitűddel. Ezzel meg is érkeztünk a Daneš által legerősebbként megjelölt alapvetéshez.

Folytatva a *csubuk* szó vizsgálatát a harmadik, egyben utolsó kritérium, az **elfogadhatóság** szerint, elmondható, amit már korábban említettem, hogy az attitűdvizsgálatot érdemes lenne kérdőíves módszerrel és mélyinterjúkkal elvégezni. Kérdezni, persze, lehet úgy is, hogy az jöjjön ki, amit a kérdező hallani akar, de ha az igazságra kíváncsi, feltehetőleg megkapja a választ, hogy a *csubuk* az erdélyi magyarok jelentős hányada számára nem bír magas presztízsű használati értékkel. Szakmailag a végletes megoldások egészen biztosan nem indokolhatók. Nem logikus minden szóátvételt elutasítani, de befogadni sem. Az elfogadhatósági határsáv megállapítása a nyelvész egyik legnagyobb felelősséget igénylő feladata.

(*A nyelvész javaslatai*) Milyen erdélyi szavakat tart még fontosnak megosztani a nyílt levele szerint az anyaországiakkal Péntek János (2005)? *Csomakőrös, Körösfő, Babes–Bolyai Tudományegyetem, Erdélyi Múzeum-Egyesület, fridsider, aragáz, kazetofon, blokklakás.*

A tulajdonnevekkel semmi baj nincs. Nem is azokat kifogásolták a levélírók. Nem a magyar helyneveket, mint a *Körösfő*, hanem csak az alacsony presztízsű, beszélt nyelvi, román eredetű, újabb keletű jövevényszavakat. Péntek érdekes módon a hozzá hasonlóan erdélyi anyanyelvű attitűdjét kifogásolja, és a konklúziót ironikusan megfogalmazó nyelvész-műsorvezető magatartását kritizálja. A Balázs Géza által idézett levélírónak nem kellett tudnia azt, hogy a *fridsider frizsider* alakban Magyarországon is ismert és használatos, hiszen Németországban él. Kérdésként fogalmazta meg, hogy az említett három szó benne van-e az *Értelmező kéziszótárban*, hiszen ez közvetett úton jutott a tudomására valamilyen cikkből, amelynek a forrását a levél részlete nem említi.

Egy anyanyelvűnek szíve joga kerülni az idegen eredetű jövevényszavak használatát. A választás szabadsága megilleti őt, ugyanúgy a kérdésben megfogalmazott véleménynyilvánítási szabadsága is. Bárkinek alanyi joga kerülni egy idegen eredetű szót, ha tud rá magyar megfelelőt, és ha ezzel tiltakozni akar kulturált módon a magyar nyelv **trianonizálása** ellen. Miért kell egy nyelvésznek elvitatni a nyelvhasználótól a választás szabadságát? Ha valaki kerüli a *csubuk* szót, az ugyanúgy tény és nyelvészeti kérdés, mint például a múlt idejű igék ragozása. Előbbit elsősorban a szociolingvisztika, utóbbit a leíró nyelvtan vizsgálja.

Nagyon furcsa, ha Péntek János, a Kolozsváron élő nyelvész helyi használatnál nagyobb jelentőséget tulajdonít például az *aragáz* szónak, amelyet minden magyarnak meg kellene ismernie az erdélyi regionális köznyelv ékes, anyanyelvi ízű példájaként?

A *kazetofon* tetszik ugyan Balázs Géának (Balázs, 2000), de hadd vitatkozzam kicsit vele is, bár első olvasatban egyetértettem vele a szó széleskörű adoptálhatóságának kérdésében. Neki jónak tűnik a szóalak, mert egy szóval jelöli azt, ami a magyarban kettővel: *kazettás magnó*-val illetünk, és beleillik a szócsaládba: *magnetofon, diktafon*. Mivel Balázs Géza nem erdélyi, más a viszonyulása a román nyelvhez és annak a magyar nyelvre a nacionalista diktatúrában gyakorolt hatásához, mint egy kisebbséginek. Ő feltehetően nem hallja ki belőle az eredeti, román *casetofon* hangalakot, vagy legalábbis nem ugyanazok az emóciók tapadnak hozzá, mint egy erdélyi magyarnak. A *kazettás magnó* bár egy szóval és egy szótaggal több, mint a *kazetofon*, én magam szívesen veszem a fáradságot, hogy az utóbbit kiejtsem. Ez a konkrét dilemma azonban nem időszerű már, mert a *kazettás magnó* használata jelentősen visszaszorult, ahogyan a készüléke is.

Vannak nyelvészek – itt nem Péntek Jánosra gondolok –, akik az idegen szavak használatát pusztán emocionális kérdésnek tekintik, és túlságosan lebecsülik ezeket az emóciókat. Ez téves megközelítés, hiszen az emóciók határozzák meg a nyelvhasználói attitűdöket. Ha a szociolingvisztika a nyelvhasználatot vizsgálja, akkor az attitűdöket és az emóciókat is vizsgálnia kell. Egyes nyelvhasználatokat és nyelvi rétegeket épp az különböztet meg egymástól, hogy a beszélők különböző tapasztalatok és érzések alapján válogatnak az általuk ismert szókészletből.

Péntek János nyílt levele szerint ő maga Kolozsváron kritikátlanul használja a *blokklakást*. Parajdon, Székelyudvarhelyen és Temesváron inkább a *blokk* szót használták. Jómagam több barátommal és ismerőssel nem tartoztunk közéjük, mert mi tudatosan kerültük az ilyen egyértelműen idegen eredetű szavakat. Én is laktam 2-3 évig előregyártott betonelemekből készült, többszintes épületben, de akkor is és máskor is inkább a *tömbházba* mentünk, amikor az ismerőseinket meglátogattuk. Nem igazán logikus a *blokklakást* a *panellakással* összevetni. Egészen másként alakult ki a két szóösszetétel. A *blokk* már önmagában jelölte és jelöli a *blokklakást*, és mi erdélyiek, székelyek ismertük a szó eredetét, tehát kerültük. A *panellakás* esetén viszont a magyar nyelvben az önállóan már meghonosodott *panel* szó kerül össze egy másik szóval. A *panelt* az anyaországi nem érzi egy többségi diktatúra vagy általában hatalom erőszakos kulturális hatásának. A *panel* egyébként önmagában nem jelöli a *tömbházat* és a *lakást* (bár újabban már igen), hanem a szóösszetétel utal arra, hogy előregyártott elemekből készült. A *panellakás* így sokkal inkább magyar szó, mint a *blokklakás*.

A *panellakás* nem feltétlenül kerülendő és a *blokklakás* sem, de tiszteletben kell tartani azt a magatartást is, ha valaki bármelyiknek szimbolikus használati értéket tulajdonít, és mellőzi. A jelenséget a kisebbségi létből fakadó kiszolgáltatottság miatt nem kell **lingvicismus**nak nevezni. (Kontra, 2005.) Az igényes nyelvhasználók gyakran használják a *blokk* helyett a *tömbházat*. A *panellakás*nak inkább az *Idegen szavak szótárában* van a helye, a *blokklakás*nak még inkább. Ugyanakkor ezek a legelterjedtebb megnevezések, tehát megindokolható az is, ha az egynyelvű értelmező szótárakban is szerepelnek. Mindezzel együtt fel kell ismerni, hogy a *blokk* és a *blokklakás* az egynyelvű értelmező szótárba való felvétele indokolatlanul növeli a presztízsét, és sérti azoknak a magyar anyanyelvű nyelvhasználóknak az önérzetét, akik az identitásuk erősítésében a nyelvhasználatot szimbolikusnak tekintik, és azzal ellensúlyozzák a többségi államhatalom befolyását az életükre, a gondolkodásukra.

Feltűnő, hogy Péntek a válaszelevelében a magyar tulajdonneveken kívül csupán román jövevényszavakat említett. A magyar tulajdonnevek lendületével akarja „eladni” nekünk a román jövevényszavakat. Ha valóban az erdélyi nyelvhasználat erősítését és az ősszmagyarság általi erősebb elfogadtatását kívánja előmozdítani, akkor miért nem

javasolt az anyaországi szótárakba erdélyi magyar nem idegen eredetű vagy régebben maghonosodott szóalakokat? Miért nem példálózott olyan tájnyelvi szavakkal, amelyek sokkal inkább gazdagíthatják a magyar irodalmi nyelvet, vagy tudományosabban mondva **standardot**?

Mért nem kutatott fel, és javasolt időközben elterjedt tájnyelvi szavakat? Hiányoznak Péntek javaslatai közül a szóváltozatok is. Ami máshol *csalán*, az Erdélyben, legalábbis a Sövidéken *csihány*. Nagyon eltérő ez a hangalak, és az se biztos, hogy a nem nyelvész felismeri a közös eredetet és az azonos jelentést. Változatként ugyanúgy fel lehetne sorolni a szótárban, mint a *fent* és a *fönt* hangalakjait, amelyek egyenrangúnak számítanak a standardban is.

Nem találjuk Péntek javaslatai közt a nyelv helyi, belső fejlődése során kialakult jelentéseket. Már említettem, hogy a *feltesz* Erdélyben [levelet] ’felad’ jelentéssel is ismeretes. Ugyancsak meg lehet adni a *megkap* másik jelentését a ’meglel’-t vagy ’megtalál’-t. Vagy hogy az *odakap* azt is jelenti, hogy ’odatalál’ [valamilyen helyre].

A példákat még sorolhatnám. Ezek, az említettek széles körben ismert szóalakok és jelentések, többek vagy legalábbis többek lehetnek a helyi szóhasználatnál, illetve a tájnyelvi szavaknál.

A hiányérzetem abból a szempontból nem indokolt, hogy én a fentiekben csupán Péntek János egy levelére reagáltam. Nem is alaptalan viszont, mert az sem mindegy, hogy ő, a nyelvész a kutatásai tanulságából mit emel ki, és mit oszt meg másokkal egy vitázó levélben.

Megnézek azonban egy másik, vitára indító anyagot, amelyet viszont közös munkával Kárpát-medencei nyelvészek állítottak össze, köztük Péntek János, és tartalmazzák azokat a határon túli idegen szavakat, amelyek szóba jöhetnek a szótárak gyarapítása szempontjából.

(*A határon túli idegen szavak, lexikális elemek adattára*) A kérdéses szójegyzék a következő kiadványban jelent meg: *Mi ilyen nyelvben élünk, nyelvészológiai és korpuszvizsgálati tanulmányok* 2004. Dr. Papp György (szerk.), MTT Könyvtár 9., Szabadka, 293–381. Ennek a szójegyzéknek az összeállításában Péntek János is részt vett Benő Attilával. Van tehát olyan átgondolt, tudományos munka, amelyik reprezentálhatja a nyelvészprofesszor koncepcióját.

A szójegyzék címe szerény. Ez nem állítja, hogy a határon túli magyar regionális nyelveknek az anyaországi standardtól eltérő szókészletéből nyújt reprezentatív válogatást. Ez a lista csak az idegen eredetű szavakat tartalmazza. Elgondolkodtató, hogy az idegen eredetű szavak terjesztése a legfontosabb a határon túli nyelvváltozatok presztízsének emelésében. Miért nem inkább a nyelvjárások azon elmeit válogatják ki, amelyek elterjedtsége egy kis régiónál nagyobb? Vagy miért nem azokat a szavakat javasolják a kéziszótárakba, amelyeknek használati értéke az egységes magyar köznyelvbe való beépülésüket is lehetővé teszi?

Lehet ugyan azt mondani, hogy a nyelvjárásai, tájjellegű szavakat a szótár-összeállítók gyűjtsék össze a nyelvjáráskutatóktól, a tájszó-tárakból, azonban a kérdés elsősorban szociolingvisztikai. A nyelvjárásai anyagot a helyi nyelvészeknek kellett volna (a jövőben: kell) megvizsgálniuk, hogy mely elemeit ajánlhatják potenciálisan a szótárakat készítő és használók gyűjtemébe.

A cím szerint csak idegen szavakat vettek bele a jegyzékbe, de Rajsli Ilona szintén a könyvben megjelent tanulmányában, ugyan egy „tájszó-tár” kapcsán elmélkedik azon egyes, eltérő hangalakokat érdemes felvenni a szótárakba. Egyik példája a *csanya*, ami – erről már volt szó –, a *csalán* szó változata Temerin környékén (Rajsli, 2004: 284.).

Ugyanez a szó a székelyföldi Sóvidéken *csihány*. Én akkor hinném el a „detrianonizálás” vagy a „határtalanítás” komoly szándékát a nyelvészek részéről, ha például az *Értelmező kéziszótárban* és a helyesírási szótárakban a csalán címszó alatt megjelenne a *csanya* és a *csihány* változat is.

Nagyon értékes tehát Rajsli Iлона felvetése, mert továbbgondolásra ad lehetőséget. Ha a regionális és tájnyelvi kiejtési változatok közül többet vennének fel a szótárakba, azzal sokkal inkább érvényre jutna a magyar nyelv „detrianonizálása” vagy „határtalanítása”, mint az idegen jövevényszavak presztízisének erősítésével.

Ki nem tapasztalt már vére menő vitákat például a *matekes* vagy *matekos*, a *motrot* vagy *motort* változatok helyességéről? Még művelt, olvasott emberek, sőt bölcsészhallgatók is féktelen indulattal igazítottak, ki, hogy a *matekes* nem helyes. Minél kisebb a különbség, annál erősebb az intolerancia. Ha véletlenül egy tájnyelvi szót használtam, például: *murok*, akkor legtöbbször udvariasan megkérdezték, hogy miről beszélek. A *motrot* vagy *motort* kérdésben viszont nem volt irgalom, az erdélyi változatot szinte minden anyaországi helytelennek tartotta.

Ha felvennék a helyesírási szótárakba az anyaországon kívül is széleskörűen használt variációkat, akkor lehetőséget adnának a kisebbségi nyelvhasználónak az „igazát” bizonyítani. Mivel álltak elő ilyenkor az intoleránsak? Nézzük meg, mi van a helyesírási szótárban! Ha benne van, akkor a nyelvészek közössége megvédte a kisebbségi nyelvhasználó anyanyelvi jogait.

A különböző változatok szótárak általi elismerésével erősödne a magyar nyelv határtalanítása, de az egysége mégsem szenvedne csorbát. Eleve léteznek a köznyelvben is sok szónak azonos értékű ejtési változata (*fent-fönt; férfival-férfivel*), ezek közt megférne a *matekes-matekos*, a *motrot-motort* és más hasonlók is.

Meglehet, hogy a *motrot* változat idegen, román hatásra terjedt el, de ezt a nyelvhasználók döntő többsége nem tudja. Minden hatásnak nem is kell ellenállni. A *motort*ban is van mássalhangzótorlódás, az *rt*, ami nem feltétlenül hangzik magyarosabbak, mint a *tr* a *motrot*ban. A *cukrot*ban is a második magánhangzó esik ki, nem a harmadik! Ezenkívül a különböző szóalakok a magyar nyelvhasználat gyakorlatának megfelelően különböző fogalmakat jelölhetnek: „Elvittem a barátomhoz a motort, aki megjavította benne a motrot.” A *motort* jelölheti a motorkerékpárnak, a *motrot* pedig a motorkerékpár motorjának a tárgyragos alakját.

Nézzük meg közelebbről a dr. Papp György által szerkesztett könyvben a határon túli idegen szavak listáját. Nem mindegyiket emelték be a gyűjteménybe azzal a céllal, hogy bekerüljön az anyaországi egynyelvű szótárakba is (Rajsli, 2004: 293.), de ha már egyáltalán felmerült a lehetőség, akkor meg lehet nézni, milyen szavak közül válogathatnak a szótárkészítők. Néhány példát részletesen is kiemelek, és általuk utalok a hasonlókra és az általuk jelzett jelenségekre, tendenciákra.

abonament [fr→rom] (közl) Er (biz) 1. autóbusz- vagy vonalbérlet(jegy), bérlet; 2. újság-előfizetés, megrendelés (→abonál, abonens)

Az *abonament* joggal kerül a listára, hiszen elterjedtsége, használata nem kérdéses. A jelentése alapján nem indokolt, mert a *bérlet* és az *előfizetés* a magyarban teljes értékű szinonimái, és ezeket az erdélyi magyarok is ismerik. Az írásképp alapján nem lehet eldönteni, hogy milyen mértékben honosodott meg a magyar nyelvben. Nincs benne idegen betű (graféma), nem kellett írásban igazítani rajta. Már abban az esetben, ha írásban is használatos. Ez inkább beszélt nyelvi szóalak, annak ellenére, hogy írott formája alapján,

pontosabban annak olvasása révén terjedt el a magyarban. A kiejtés, amelyet nem részletez a szócikk (talán, mert egyértelmű), de nem *ábonáment*, hanem *abonament*. Kiejtésben a magyar hangkészlethez és szókészlethez igazodott, ez bizonyítja elterjedtségét, ami azért nem minden. Beszélt nyelvi használati értéke abban áll, hogy a bérletek, előfizetések valamilyen nyomtatott bizonylathoz kötődnek, amelyeken a szó írásképe meglehetősen magabiztossággal jelenik meg. A nyelvhasználó lehet, hogy tudja: itt bérletről van szó, mégis, a hivatalosság, a bizonylat és dokumentumérték elbizonytalanítja a magyar anyanyelvűt a fogalom lefordításában. Ha bizonytalan a fordítást illetően, inkább az idegen nyelvű terminus technicust használja, és akkor nincs félreértés, nincs leégés, ha tévedne. Az *abonament* a tipikus példája a többségi nyelv, a román egyoldalú, hatalmi hatásnak. Ha a bérletre rá lenne nyomtatva a kifejezés magyarul vagy magyarul is, akkor a hatalom nem szolgáltatná ki a nyelvhasználót annak, hogy az anyanyelvi közegében a szót lefordítva esetlegesen tévedve megszegyenül. Az *abonament* valószínűleg nem került volna be az erdélyi nyelvhasználatba, ha nem a román a hivatalos nyelv, vagy ha nem csak az! Az öntudatos erdélyi magyar anyanyelvű nyelvhasználók az ilyen szavakat kerültkék és kerülik, mert ezek jelképezték a román nyelv indokolatlan hatását a magyar nyelvre.

A szócikk jelöli, hogy a franciából a román közvetítésével került a magyarba. Ezt jó, ha feltüntették, fontos is ismerni az eredetet, de nem igazolja az átvétel indokoltságát, hiszen nem olyan ismeretlen fogalmat kellett meghonosítani, amelyre nem találtak szavakat.

A (közl) utal arra, hogy a fogalom közlekedéssel kapcsolatos. A címkézés jó, bár ebben az esetben fölösleges is. Ott kell feltétlenül megjelölni a használati közeget, ahol a jelentésből nem derül ki egyértelműen. Itt kissé zavart keltő is, mert a második jelentés az újságelőfizetésre vonatkozik.

Az Er az Erdély rövidítése. Ez nagyon fontos, bármilyen szótárba kerüljön is utána a szó, abban jelölni kell az előfordulási helyét. A többi régióban, így például Felvidéken és Kárpátalján nem fordul elő, legalábbis a lista alapján, tehát egyértelműen román hatás, közvetlenül a franciából nem vettük át. Más, környező nyelvek közvetítésével sem.

Jelölték a használati értéket a (biz), vagyis „bizalmas” kifejezéssel is. Ez hivatalosan közvetlen, fesztelen hangulatú társalgásra jellemző, élszavas megnyilatkozásokban előforduló szóhasználatot jelöli. Van, lehet létjogosultsága a kategóriának, de nem értem, hogy az *abonament* használata miért csak fesztelen, informális lehet? Igen, használják a mindennapi társalgásban is, de a hivatalosan ugyanúgy. Ha valaki egy bérletet akar vásárolni, még inkább a pontos román megfelelőt használja, hiszen nem akar tévedni. Amikor számláról beszélnek, akkor hozzátesszik, hogy *fakturát* kérnek, mert el akarják kerülni a félreértést. Ugyanígy a hivatalos erkölcsi bizonyítvány a *cazier*, szintén a félreértések elkerülése végett. Ha hivatalos nyelv lenne a magyar nyelv, ezeknek lenne hivatalos fordítása, nem lennének az erdélyiek rákényszerítve, hogy egynyelvű magyar kommunikációban ezeket használják. Hallottam én hivatalos helyzetben, így postán magyar ügyfél és magyar postai alkalmazott között az *abonament* szót, mivel így nevezik románul hivatalosan az újság-előfizetést is.

Fontos lett volna megjelölni a szó előfordulásának körülményeit, leginkább a gyakoriságát. Az *Értelmező kéziszótár* legújabb, 2003-as kiadásában van ilyen jelzés. Meghatározott, reprezentatív szöveg-adatbázisokban vagy korpuszokban keresőkkel ellenőrizték a szavak előfordulását. Öt sávba sorolták be a gyakoriságot bekarikázott arab számokkal 1-től 5-ig. Ha jól értem a jelzést, a leggyakoribb az 1-es jelzésű (1–2000. hely közötti a rangsorban és legalább 56/millió szó előfordulás); a legritkább az 5-ös (60 001. helytől és 0,34/millió szó alatt). Azok a határon túli idegen szavak, amelyek az *Értelmező kéziszótár* 2003-as kiadásában szerepelnek, és amelyeket visszakerestem, többségük az

5-ös kategóriába soroltatott. Ez azt jelenti, hogy a gyakoriságuk alig mérhető. Erősen kérdéses, hogy az ennyire ritka szavakat miért kell felvenni az egynyelvű értelmező szótárba. Ha erdélyi a szóátvétel, és az erdélyi köznyelv részének tekintik, akkor kimutathatónak kellene lennie az adatbázisokban. Erdélyben becsült adatok szerint 1,3 millió magyar anyanyelvű él, az összmagyarság mintegy tíz százaléka. Ha valami a nyelvhasználók tíz százalékánál nem mutatható ki ezrelékben sem kifejezhető mértékben, akkor kétséges, hogy helye van-e az egynyelvű értelmező kéziszótárakban. Az is lehet, hogy a vizsgált adatbázis(ok) nem tartalmaztak erdélyi korpuszt, de akkor az egész kategória informatív jellege megkérdőjelezhető.

Ennek ellenére üdvözölni kell az értelmező kéziszótár jelölését, ami a gyakoriságra vonatkozik, mert tájékoztat a használati értékről, ha nem is teljeskörűen. Angol szótárak már régóta alkalmazzák ezt a besorolást.

adeverință [ádeverinca; rom] (hiv) Er (biz) igazolás, elismervény, bizonylat

E szó láttán felmerül a kérdés, hogy a lista összeállítói egyáltalán tisztázták-e, hogy mi minősül szóátvételnek? A cím *Határon túli idegen szavak, lexikális elemek adattára. Az adeverință* ennek megfelel, hiszen idegen szó és lexikális elem, de mi a köze a magyar nyelvhez? Egy átvett szónak a használati értékét a korpuszokban kimutatott gyakoriságán kívül az jelzi, ha szó vagy írásmódban, vagy kiejtésben igazodik a magyar nyelvhez. Az *adeverință* írásban semmiképp sem igazodik a magyarhoz, mert két mellékjeles grafémája nem létezik a magyar nyelvben, a *ț* és az *ă*. A *ț*-nek a hangértéke a magyar *c*, de az *ă*-nek nincs magyar megfelelője; leginkább úgy ejtendő, mint a magyar *ö*, csak nem ajakkerekítéssel. A szerzők megadják a magyar kiejtést, tehát annak megfelelően már alkalmazkodott a magyar nyelv artikulációs bázisához. Amikor még Erdélyben éltem, hallottam a beszélt nyelvben.

Felmerül a kérdés, hogy mi minősül hivatalos szóhasználatnak. Az *abonament* nem hivatalos, de az *adeverință* hivatalos? Milyen hivatalos státusza van az igazolás román megfelelőjének? Ha hivatalos igazolást állítanak ki, akkor azt általában román nyelven írják meg. Ha viszont magyarul, akkor a fogalmat le lehet fordítani, és ez nem olyan szó, aminek ne ismernék az erdélyi magyarok az anyanyelvi megfelelőjét. Ezenkívül hogy lehet egy szó használata egyszerre hivatalos is, bizalmas is? Mit jelent hivatalosan, és mit jelent bizalmasan az *adeverință*?

Nagyon különös, hogy egyáltalán felmerül az *adeverință* magyar szószedetekbe való ajánlása. Rajsli Ilona elismeri, hogy ez a lista hosszabb annál, mint amelyeket anyaországi szótárak fel fognak használni (Rajsli, 2004: 293.), de ezekre a szavakra mégis úgy kell tekinteni, mint potenciális szócikkekre különböző szótárakban. Az idegen helyesírás, és a magyar nyelvben nem létező grafémák erősen megkérdőjelezzik az *adeverință* magyar nyelvi integrációját. Az anyaországban is megfigyelhető az idegen szavak fokozatos igazodása a magyar nyelvhez, de az eltérő írásmód önmagában ritkán okoz kompatibilitási nehézséget. A szavak az utóbbi évtizedben főleg a németből és az angoltól kerültek be. Ezekben a nyelvekben nincs vagy kevés mellékjeles graféma van, és azok, a németben megegyeznek a magyarral, például *ö*, *ü*.

Az *adeverință* jelképezi a legplasztikusabban a trianoni és poszttrianoni többségi, állami hatást a magyar kisebbség nyelvére. Teljesen abszurdnak tűnik, hogy jövevényszónak tartanak bármilyen szinten egy olyan szót, amely még az idegen grafémákat is megőrzi az írott formájában, és van azonos jelentésű magyar megfelelője.

adidaszka [szln; az Adidas márkanevből] Mv (köz) (bármilyen márkájú) sportcipő

Az *adidaszka* esetén nem jelölték az erdélyi előfordulást, csak a muravidékit, pedig az *adidasz* (kicsinyítő képző nélkül) Erdélyben is használatos. A szó az *Adidas* márkanevből köznevesült, és tetszőleges márkájú sportcipőt jelöl. A szójegyzék szlovén hatást mutat, de nem értem, hogy miért, hiszen az Adidas nem szlovén, hanem német eredetű nemzetközi márka. Ugyanúgy jelölhették volna a román eredetűt is, vagy épp nem.

Ugyanennyire elterjedt a *walkman* (ejtve: vókmen), ami szintén egy márka köznevesülése, és zsebmagnót, sétálómagnót jelent. A szójegyzékbe ezt is fel lehetett volna venni. Igaz, a *walkmant* az *Idegen szavak és kifejezések szótára* legújabb kiadásában már meg lehet találni. Mire már el is avult a technikai változások miatt. Ugyanúgy idézni lehetne a *xeroxot*, ami képzett formában is használatos volt („xeroxol” = ’fénymásol’) – egy időben biztosan. Ennél érdekesebb az, hogy kölcsönösen nem ellenőrizték a különböző területeken gyűjtött szavak listáját. Az *adidasz* vagy *ádidasz*, mint már említettem, Erdélyben is elterjedt. Ha az erdélyi gyűjtők végigolvassák a többi nyelvész által összeállított listákat, akkor kiegészíthetik az előfordulásokat.

Érdekes, hogy az *adidaszkat* köznyelviként jelölték meg, pedig inkább beszélnyelvi, informális, sőt szlenges. Nyilván, a Muravidéken kevesebb magyar anyanyelvű él, mint Erdélyben és egy kisebb tájegységen használt szó abban a kontextusban köznyelvi gyakoriságot, elfogadottságot jelölhet. Lehet, hogy Erdélyben is köznyelvi szó az *adidasz*, de akkor melyek a besorolás kritériumai? Emlékeim szerint heves viták dúltak ismerőseim és barátaim között még abban a tekintetben is, hogy az *adidaszt* és a *walkmant* tulajdonnévnek vagy köznévnek kell-e tekinteni.

antineuralgic [antinevráldzsik; lat→rom] Er (biz) fájdalomcsillapító tablettá

Még egyetlen román vonatkozású köznevesült tulajdonnevet találtam a szólistában, az *antineuralgicot*. Igaz, a szó latin eredetű, és az anyaországban is ismeretes volt hasonló gyökerű párja, az *antineuralgika*, ami szintén köznevesült, és általában fájdalomcsillapítót jelentett [az *Antineuralgica* nevű gyógyszer alapján – a szerk.]. Egyébiránt nehéz meghúzni a határt a tulajdonnevek és a köznevek között, mert általánosságban intézménynevek, feliratok is átkerültek a magyar nyelvhasználatba. Ilyenek például az *alimentára* (’élelmiszerüzlet’), az *aporzár* (’zöldségesbolt’) vagy az *autogára* (’autóbusz állomás’). E három szót is tartalmazza a vizsgált szólista. Ezek a szavak köznevek, de feliratként a boltokon, az autóbusz-állomáson olyan határozottsággal jelentek meg, amelyet szinte tulajdonnévi ranggal fogadott a magyar lakosság. Ezek is a román fennhatóság és hivatalos nyelvi erőszak stigmái. Valószínűleg sohasem kerültek volna át a magyar nyelvhasználatba, különösen a Székelyföldön, ahogy egy tömbben és többségben élnek a magyar anyanyelvűek, ha nincs román fennhatóság.

Az *antineuralgic* is heves viták tárgya volt. Nem mindenki tekintette a használatos szavak listája részének. Különösen a kiejtést kifogásolták egyesek: *antinevráldzsik*. Ezt épp komolyabb ok nélkül tették, mert épp az egy szó meghonosodásának egyik jele, ha a kiejtése igazodik az átvevő nyelv hangkészletéhez, artikulációs bázisához. Az ellenállás oka az is lehetett, hogy bizonytalan volt a kiejtés. Nem volt állandó, ki-kihagytak belőle hangokat.

A kiejtéssel kapcsolatban gyakran merültek fel kifogások. A nem egyértelmű és a változó ejtés, vagy az eredetitől nagyon eltávolodott hangalak bizalmatlanná tette a megszólalót. Hogyan mondja, hogyan írja, ha nem ejtik ki neki pontosan, és soha nem látja leírva?

Említék két példát: *Csöpling, röggöny*. Az első Chaplin, a világhírű nevetető családnevezés népi ejtéssel, a második pedig a röntgenkészüléket jelöli, amelyet Röntgenről, a felfedezőről neveztek el. Ezek kivételesen nem román hatások és átvételek, de az átvételi kiejtési problémák jelzői. Mai szemmel ezeket pozitív példáknak tekintjük, hiszen a befogadó nyelv erejét bizonyítja, ha a szót a nyelv artikulációs bázisához igazítja, viszont az 1970-es és 1980-as években ezek a szavak az idegen nyelvi hatás torzképeiként jelentek meg a köztudatban, még több elutasításra adva okot főleg a fiatalok körében az idegen szavakat illetően. Nézzünk még egy ráadást példának: a szólistán *loz in plic*, ami ’sorsjegy’, és kiejtve így hangzott: *lózenpikk*.

cslovecse-nezlob-sze, cslovecse (cseh) Fv (biz) egy fajta társasjáték, ember-ne-mérgelődj

Ha már tulajdonnevek köznevesüléséről volt szó, tesztek ismét egy kivételt. Alapvetően a román jövevényszavakat vizsgálom, de a *cslovecse* megérdemel egy kis kitérőt, mert van erdélyi vonatkozása is.

A szó és a kifejezés egy társasjáték révén terjedt el, főleg a Felvidéken. A csehek terjesztettek el egy vonzó, ízléses kivitellű társasjátékot, amelynek az általánosabban ismert neve a *ki nevet a végén?* Ismeretes még egyebek mellett *lóverseny* néven is. A játék lényege, hogy bábukkal kell eljuttatni a célba dobókockával szerzett pontok alapján, de közben a játékos társak ki is üthetik a többiek bábuit, tehát valóban nem tudni, hogy ki nevet a végén. Lehet, hogy valaki az elején jól állt, de ha több bábuját a cél előtt kiütötték, akkor az utolsó helyre is kerülhetett.

Tehát volt ennek a játéknak egy elterjedt cseh kiadása, amelynek a borítóján a *Človeče nezlob se!* felirat volt olvasható. Úgy tudom, Romániában is kapható volt, bár a mi családunk egy példányát Magyarországon szerezte be. Magyarul is olvasható volt a játék neve, csak kisebb betűkkel, utólag ráragasztva: *Ne bosszankodj, emberke!* Ez a név azonban túl választékosnak, emelkedettnek tűnt, ezért *embernemérgelődj*nek neveztük. Ezt a szólista összeállítói jelentésként adták meg, tehát valószínűleg ez is ismert volt a Felvidéken. Erdélyben biztosan, mert nem csak a mi családunk használta ezt a nevet, hanem mások is.

Ennek a játéknak a hatása két nyelvi jelenségre is felhívja a figyelmet. Ha valami nagyon kedvelt és elterjedt, akkor idegen, hosszú, több tagból álló kifejezésként is meghonosodhat a neve. Az elfogadottságot a rövidülés (*cslovecse*) is jelzi, illetve az, hogy a szót tovább képzik magyar képzőkkel. A vizsgált szólistában a *cslovecsézik* címszó is szerepel, ami azt jelent, hogy valaki játssza ezt a játékot.

Másrészről a magyar nyelvi leleményességet is bizonyítja, hiszen a hivatalos magyar fordítás ellenére (*Ne bosszankodj, emberke!*) egy egyszerűbb, népiesebb, ízesebb, tömörebb kifejezés terjedt el: *embernemérgelődj* vagy *ember-ne-mérgelődj*. Könnyen be is fogadnak a nyelvhasználók bizonyos bonyolultabb szavakat, kifejezéseket is, ha valami a pozitív attitűdöt vált ki belőlük a fogalomhoz köthető tárgy, jelenség; de magyar névvel is illetik azokat, ha megvan a megfelelő inspiráció az anyanyelven. Ezért fontos a nyelvek státuszának erősítése. Lehetőleg minden feliratot az adott kisebbség nyelvén is meg kell jeleníteni. A nyelvhasználó, ha egyértelmű visszajelzést kap arról, hogy az adott tárgy fogalom mely magyar szóval jelölhető, akkor bátran használja azt, és annak a szinonimáit is. Mindez nem gátolja azt, hogy a szó többségi nevét is megtanulja.

csubuk [rom] (ker) Er (biz) borralaló, baksis

Nézzünk meg a kérdéses szólistáról még néhány lexémát. A *csubuk*ról már volt szó, hiszen az olvasói levél említette, és elhangzott az *Édes anyanyelvünk* műsorában. A kritikákat megfogalmazó nyelvészek nem reagáltak rá megfelelően, mert felmerül néhány anomália a szóval kapcsolatban. A szójegyzék román átvételt jelöl, de célszerű lett volna megemlíteni, hogy török eredetű. Más szavaknál jelölték azt a nyelvet is, amelyikből a románba került. Lásd: **csibuk**, **csubuk** = 'török: bot, cső, pipaszár, hosszúszerű pipa' (*Arab, török, perzsa, mongol/tatár szavak* – internet) Ha törökül pipát is jelent, akkor könnyen lehet, hogy köze van a borralaló fogalmához. A törököknél lehet, hogy dohányra valót adtak borra való helyett. A dohány több nyelv szleng-rétegében a pénzt jelöli, így össze-függhet a borralalóval, túlórapénzzel, egyáltalán javadalmazással.

A szónak a kiejtése kissé problematikus. A vizsgált szójegyzék rövid, egy *k*-val tünteti fel, miközben az ejtés mindenfele, ahol Erdélyben éltem, és többször megfordultam, hosszú, tehát dupla *k*-t kívánna: *csubukk*. Ugyancsak a vizsgált szójegyzék a *szukkot* hosszú, tehát dupla *k*-val jelöli: **szukk** [rom] Er (ker) 1. üdítőital; 2. szörp (→szok, szók, szokk, vitaszokk). A román eredeti mindkét esetben rövid *k*-val végződik (*ciubuc*, *suc*), ezért valószínű, hogy azonos módon alakult a magyar kiejtésük is.

Léteznek ugyan *-uk*-ra végződő magyar szavak is, rövid *u*-val (*csuk*, *luk*), de az idegen eredetű és hangutánzó szavak a hosszabb ejtés analógiáját teremtik meg inkább: *drukk*, *slukk*, *kakukk*. Azért is valószínűbb a hosszú *k*-val ejtés, mert a szó az erdélyi magyarban produktív, hiszen igét is képeztek belőle: *csubukkol*. Ennek az ejtése pedig valószínűtlen rövid (egy) *k*-val az erős analógiás hatás miatt. Ezt a szót csak hosszú (dupla) *k*-val hallottam.

Mindez összességében azt is bizonyítja, hogy a szó nem terjedt el írott formában. A beszéltnyelvi forma lejegyzése eseti és több változatot is mutathat. Lehet, hogy a képezhetőség az elfogadottság mértékét jelöli, de minden jel szerint csak a beszéltnyelvi rétegben, ami viszont alacsony presztízsű. Nem az a beszélői réteg használja, amelyik a nyelvet az ellenállás egyik eszközének és szimbólumának tekinti. A valószínűsíthető török eredet nem közismert a művelt nyelvhasználók körében sem. A hangzása miatt (*cs*, *u*, *k* hangzók) teljesen román hangzású, és hogy a román az átadó nyelv, az sem kérdéses.

A *csubuk* előfordul az *Értelmező kéziszótár* 2003-as kiadásában: **csubuk** 5 fn biz <Az erd. m-ban:> borralaló, baksis | Mellékkereset [rom.] Fontos megjegyezni, hogy a szótárt szerkesztők nem csak a vizsgált szójegyzékből dolgoztak, hiszen egy másik, újabb jelentést is megadtak: 'mellékkereset'. A szólista az *Értelmező kéziszótár* után jelent meg, 2004-ben, de az adatokat ugyanazoktól a nyelvészekről kapták, akiknek a listáiból egybeszerkesztették a jegyzéket.

Ugyancsak tartalmazza a *csubuk* szót az *Osiris Idegen szavak szótára* (2007, szerk. Tolcsvai Nagy Gábor), de ott csak a két fő jelentést adja meg: **csubuk** [rom] ker Er borralaló, baksis. Ez a szótár általában nem jelöli a szavak gyakoriságát, és a nyelvhasználati besorolásnál e szócikk esetén csak a ker (kereskedelmi) van megemlítve. A különbség a két szótár közt e szócikk esetén sokatmondó. Ha úgy értjük a bizalmas megjelölést, hogy beszéltnyelvi, informális, kevésbé elfogadott, alacsony presztízsű, akkor kevésbé zavarhatja az öntudatos romániai kisebbségi magyar nyelvhasználókat különösen, ha látják, hogy 5-ös besorolás szerinti gyakoriságú a szó: 0–0,33/millió szó. Az *Osiris Idegen szavak szótára* csak a szó használati körét jelöli, miszerint kereskedelmi, ami viszont nem jelzi, mennyire lehet írott- vagy beszéltnyelvi, mekkora a gyakorisága és az elfogadottsága.

Az *Értelmező szótár* szerkesztőinek a hibája az, hogy a szót egyáltalán felvették egy egynyelvű értelmező kéziszótárba, és ezáltal mint poszttrianoni stigmát legitimálták. Ugyanezen szerkesztők erénye viszont az, hogy pontosabban jelölték a használati értékét, miszerint

bizalmas és nagyon ritka.

Az *Osiris Idegen szavak szótára* szerkesztője abból a szempontból helyesen járt el, hogy felvette a szót, hiszen a román és más határon túli jövevényszavaknak az idegen szavak szótárában van a helyük. Abban a vonatkozásban viszont nem eléggé körültekintően járt el, hogy a ker (kereskedelmi) besorolással azt a látszatot erősíti, miszerint a szó tágabb körben elfogadott. A kereskedelmi nem utal a szlenges jellegre sem! Tolcsvai nagy Gábor a *punga* esetén semmilyen rétegbesorolást nem ad: **punga** [rom] Er zacskó, tasak. Jelölés híján feltételezhető, hogy erdélyi köznyelvi. Ez feltételezhetően nem fedi a valóságot, de egy reprezentatív mintán felvett attitűdvizsgálat megválaszolhatná a kérdést.

A *csubuk*, a *punga* és a hasonló szavak, szócikkek az eddigiek és az én megítélésem szerint az idegen szavak szótáraiba valók, de azokban is jelölni kellene a gyakoriságukat, vagy legalábbis a használati értéküket: beszéltnyelvi, informális, szlenges, alacsony presztízsű stb. – mindezt természetesen a szótár magyarázó fogalmainak és rövidítéseinek megfelelően.

pix [ang→rom] (isk) Er golyóstoll

Röviden vessünk egy pillantást még egy érdekes szóra, szócikkre. A *pix* valóban a golyóstollat jelöli az erdélyi magyar szóhasználatban. Az (isk) itt viszont indokolatlan leszűkítést jelent, mert nem csak iskolai közegben használták és használják.

A gyűjtést végző azt jelöli, hogy a *pix* szót az angolból vettük át, román közvetítéssel. Lehetséges, ám azt tudni kell, hogy az angolok a golyóstollat *birónak* (bájrónak) hívják. Ezt a használati értéket volt szerencsém többször személyesen ellenőrizni angol ismerőseim révén. A golyóstoll angol és francia nyelvterületen Bíró László Józsefnek (1899–1985), a feltalálójának a nevét viseli.

A nyelvi és kulturális viszonyok abszurditását jelzi az, hogy egy magyar találmány elterjed idegen közegben a feltaláló neve alapján, de mi egy másik nevét vesszük át az angolból, román közvetítéssel.

Nemzetközi és helyi betűszók a vizsgált szójegyzékben

AIDS (ajc); **DPH** (dépéhá); **DVD** (dëvëdë); **IQ** (ikvé); **SZUP** (szup – szerb betűszó); **TVA** (tévéá); **USA** (úezsá)

A szójegyzékben előfordul néhány nemzetközi, vagy az adott ország nyelvében, kultúrájában ismert betűszó. Ezeket a kiejtési eltérés miatt adták meg, ami vagy a helyi többségi nyelv kiejtésének felel meg, vagy magyarul olvassák ki az idegen nyelvű rövidítést. Közülük egy erdélyi vonatkozású, a TVA, amit félig magyarul, félig románul ejtenek ki: *tévéá*, de előfordul a *teveá* is. Ha már fölmerül, hogy a különböző ejtés szempont lehet ahhoz, hogy a szótárakban új címszóként, vagy legalább változatként felvegyünk szavakat, akkor ezt fokozatosan át kell gondolni a magyar regionális és tájnyelvi szavak esetén is. Már említettem, de a betűszók logikája alapján is helyet kell kapnia a csalán mellett a *csihány* és a *csanya* is.

Idegen és jövevényszavak, amelyek Erdélyben is használatosak

dentiszt, konnektor, major, parkíroz, parter, pasztelin, rámpa, szvetter, telegram, tunel, turma (11 db.)

Ezt a rövid listát azért állítottam össze, mert találtam a jegyzékben tucatnyi olyan szót, amelyeknek erdélyi előfordulását nem jelölték, vagyis azt, hogy a román nyelvből is átkerülhettek a magyarba. A lista nem teljes, mert csak a legjellemzőbbeket írtam ki. Vannak még olyan, főleg latin eredetű szavak, amelyek több nyelv közvetítésével eljuthattak a magyarba. Nem azért említem a jelenséget, mert javasolnám ezeket a szavakat szócikként az egynyelvű magyar értelmező szótárakba. Az idegen szavak szótárában viszont biztosan helyük van, különösen, ha több különböző régióban ismerik őket.

Idegen és jövevényszavak, amelyeket román helyesírással vettek fel a szójegyzékbe

adeverință, agent, antigel, antinevralgic, aracet, autoservire, avocat, baraj, bazin, brinza, casier, certificat, citație, comerț, comisariat, conferențiar, contract, libreria, loz in plic, președinte, proces, proces verbal, pufuleț, ramburs, recomandat, regim, șantier, sediu, servicii, sondaj, vechime (31 db.)

abonament, apartament, aviz, batul, bon, bufet, buletin, buton, buza, duba, firma, livret, ordin, patron, pila, pix, plop, plutonier, popor, priza, punga, radina, rapid, tabel, ton, TVA, virament (27 db, összesen: 58 db.)

A szójegyzékből kiírtam azokat a román eredetű szavakat, amelyeknek a helyesírása megőrizte az átdadó nyelvét. A szójegyzék 242 szavából 58 a szerkesztők szerint átvételnek minősül, de az átvétel után is úgy írják, ahogyan románul. Csak annyi a különbség a magyar változatban, hogy legfeljebb a román *a*-t nem *á*-nak, hanem magyarosan *a*-nak ejtik. 31 szónak a helyesírása ráadásul olyan, hogy azokat biztosan nem magyarul olvasák ki. Az *agent* kiejtve biztosan *ádzsent* és nem *agent*, és a *citație* nem *citatie*, hanem *csitácie*. Ezek egyértelműen csak idegen szavak szótárába valók, és nem egynyelvű magyar értelmező szótárakba. Megkockáztatom, az olyan, mint az *adeverință* és a *președinte* még oda sem, hanem kétnyelvű, román–magyar szótárba.

Román szavak, amelyek részben igazodtak a magyar helyesíráshoz és ejtéshez

áдресza, afisál, ákációs, alimentára, anticipatív, aparát, aprozár, aragáz, árdéj, árija, autobáza, autogára, bacsa, balkon, baszkuánt, báza, bázin, bélyegplick, berbécs, berszán, blokk, blokkalakás, blokknegyed, bordéj, bordura, borkán, brindza, burján, bursza, butélia, cáp, cirkula, cserge, csimpolya, csirkuláció, csokán, csorba, csbuk, csuma, dancs, dekontál, delegát, delkó, dezinfekció, diffúzor, direkt telefon, diszpenzár, dohott, dojna, doszár, dováda, dránica, editál, fáta, fataró, fisa, fogpaszta, frájer, fridsider, fustély, fuszujka, fuzsitus, galáta, gára, gátá, gogos, gráddolgozat, grádvizsga, gripa, gusa, hodály, indexál, indexálás, infarkt, infekció, inkadrál, internát, intermátus, jaurt, kaláka, kalifikál, kalorifer, kamin, kamion, kanális, kanalizáció, karióka, kartella, karuca, katrinca, kazettófon, kirpács, kitánca, kód, kokojza, kollektív, komplex, kondika, konnektor, kontaktkulcs, kontesztál, kozsók, kumul, kuptor, lektor, licencvizsga, líceum, lunka, majó, málé, márfa, marmaládé, marmelád, marmeládé, maszlina, média, megszakapál, meszeria, mesztekál, milícia, milicista, mokány, monetár, mósia, motoretta, motorina, mutuj, muzsdéj, navéta, navétázik, negocsiál, notár, nyám, olimpia, orda, padurár, parafa, pasaport, paszta, perfúzió, permisz, plakázs, plasztelin, plick, plonzson, pojána, polícia, pomána, pontázs, porció, prefektúra, prefektus, prefix, prikulics, prokuror, prorektor, puj,

rahát, ránga, reanimáló, referál, referinca, repartizál, rodál, salopéta, somer, szákos, szekretár, szektor, szemafor, szesszió, szirup, szokotál, szortál, taksza, tália, tituláris, tóka, tokány, tribunál, turka, virál, virózis, visináta, zrdánca, zsendice (186 db.)

Az átvett szavak többsége jelez igazodást a magyar kiejtéshez: a 242-ből 186. Az illeszkedés alapján azonban nem feltétlenül kell a nyelvbe beépült jövevényszavaknak tekinteni ezeket. A *lunka* például csak annyiban magyarosodott, hogy a *luncá*-ban a román *c* helyett magyar *k* van, és a szó nem váltja le a ’liget’ és a ’berek’ tartalmát. A többségüknek helye van, vagy lehet az idegen szavak szótáraiban, természetesen alaposan megcímkezve.

Olyan szavak, amelyek magyar egynyelvű értelmező szótárba is bekerülhetnek (mérlegelés)

balkon, berbécs, berszán, blokk, burján, cáp, cirkula, cserge, csimpolya, csorba, dancs, fuszujka, fuzsitus, gripa, hodály, kaláka, kamion, málé, muzsdély, paszta, prikulics, referál, szirup, tokány, zsendice (25 db.)

Összegyűjtöttem a szójegyzékből azokat a szavakat, amelyek egynyelvű értelmező szótárba is eséllyel bekerülhetnek egyedi elbírálás alapján. Ezek zömmel olyan ismert szavak, amelyek vagy régen kerültek át a magyar nyelvbe, vagy több határon túli régióban feltűntek, és a jelentésárnyalataik, a használatuk, illetve tovább ragozható és képezhető voltak indokoltá teheti a kiemelésüket. Ismertségüket és használati értéküket illetően nagy e 25 szó között a szórás, de fontos érv még mellettük (vagy ellenük) a rendszerszerűség és az adekvátság.

A *balkon* szó felvételét egynyelvű szótárba én személy szerint nem támogatnám, de szólnak mellette érvek, mert például több régióban előfordul. A *blokkal* kapcsolatban ugyanezt mondhatnám, ráadásul több jelentéssel bír, és meg lehet említeni a ’háztömb’, ’panellakás’ jelentését is (ez így van egyébként az *Értelmező kéziszótár* 2003-as kiadásában), de a használati érték kiemelésével. A *gripa*, *kamion*, *paszta*, *referál*, *szirup* szavak is több régióban előfordulnak. Mindenképp szükség lenne egy kiterjedt attitűdvizsgálatra.

Azok a kultúrszavak, amelyek a több évszázados együttélés során kerültek át a magyar nyelvbe, szélesebb ismertséget feltételeznek, mint az erdélyi régióét. Az állattartással, mezőgazdasággal, étkezéssel kapcsolatos szavak a köznyelvben és a régebbi irodalmi művekben is előfordulhatnak, tehát ezekkel lehet határtalanítani a magyar nyelvet. A *málé* például olyan kukoricásütemény, amelynek nincs magyar megfelelője. Az ételt magát viszont sokan ismerik, csak a megnevezés nem mindenhol a *málé* vagy a *kukoricamálé*. Az erdélyiek ezt az ételt és az elnevezését magukkal vitték, viszik az anyaországba és máshová is. A *csorbát* szintén, amellyel nem csak irodalmi művekben, hanem étlapokon is találkozhatunk, ahogyan az ukrán *szoljankával* is. Mindkettő (különböző) ’savanyú leves’, és ez utóbbi nincs benne a szójegyzékben.

Néhány gondolat a Magyar értelmező kéziszótár 2003-as kiadásáról

Néhány gondolatot még hozzá kell fűznöm az *Értelmező kéziszótár* legutóbbi kiadásához. A szótár lényegesen jobb a magyar nyelv határtalanítása szempontjából, mint a korábbi változata. Több szócikk van benne, mint az 1972-esben: 70 000 helyett 75 000. Nincsenek már benne illusztrációk, de pontosabbak lettek a jelölések, a jelentésmeg-

adások, és a változatok. Csak egy jellegzetes példát említenék: A *tömbház* az 1972-es kiadásban még nem szerepelt. A 2003-asban sem szerepel önálló szócikként, de megadja a ’sokemeletes (lakótelepi) épület’ kifejezést is mint egyik fő jelentést. A szó 3-as besorolása, tehát 10001–30000. a szavak rangsorában és 1,1–6,19/millió szó előfordulással bír: nagyságrendileg ugyanúgy, mint a *panel*, *panelház* és *panellakás*! Ez viszont azt jelenti, hogy a *panel*nek és származékainak van széleskörűen használt magyar megfelelője az anyaországban is, annak ellenére, hogy a korábbi, 1972-es kiadás nem tartalmazta! Nem alaptalanok tehát a magyarító törekvések, mert a szótárak útmutatása nélkül vagy azok ellenére is el tud terjedni valamely szónak a magyar és magyar eredetű megfelelője.

A 2003-as kiadású *Értelmező kéziszótár*ban vannak olyan kétes használati értékű szavak, mint a *csubuk*, a *frizsider*, de a szűrőpróbák alapján nem nagy számban. Jelölték benne a szavak gyakoriságát, és valamennyire a használati kört és a stílusértékeket is.

A *bihal* (’bivaly’), *csihány* (’csalán’), *lapi* (’levél’), *megkap* (’meglel’) erdélyi tájnyelvi változatok nincsenek benne, sok más hasonló viszont igen: *hiu* (’padlás’), *lajbi* (’mellény’), *murok* (’a Dancus carotából nemesített sárgarépa’), *pityóka* (’burgonya’). Az utóbbi négy címszót, mivel több nyelvterületen elterjedtek, az 1972-es kiadás is tartalmazza, így mindkét változat szerkesztői tettek a magyar nyelv „detrionizálása” és „határtalanítása” érdekében.

(*Összefoglalás és konklúzió*) A nyelvészek vitáikkeit elolvassva, egy szójegyzék és a leghasználatosabb értelmezési, illetve helyesírási szótárak anyagát átnézve megállapítható, hogy a magyar nyelv presztízsének csökkentésére és emelésére egyaránt találhatók jelek és adatok az utóbbi években. Szakmailag indokolt és nemes gesztus a nyelvészek részéről felvetni és megvitatni a határon túli nyelvhasználatok státuszának minél erősebb elismerését és emelését, azonban a szakmai ténykedések és eredmények ezt csupán kis mértékben szolgálták.

A viták során egyes nyelvészek elkövettek két komoly hibát. Egyrészt egyetlen homogen nyelvhasználói közösségként tekintettek a határon túli régiók csoportjaira, például az 1,3 millióra becsült erdélyi magyarságra, illetve a 800 ezres székelysége; másrészt nem tették különbséget a regionálisan ismert szavak gyakorisága, illetve azok használati és stílusértékei között. Ennek az lett a következménye, hogy az egyes társadalmi és kulturális rétegekben végzett attitűdvizsgálat elvégzése nélkül vettek fel szótárakba olyan szavakat, amelyek elfogadottsága meglehetősen kétséges. A hatékonyságuk és az adekvátságuk úgyszintén kétséges. (Danes elvei – idézi: Balázs, 2000.)

Az indokolatlan idegen szavak használatának kerülését lingvicizmusnak bélyegezték (például: Kontra, 2005); és a cikkek szerint a kisebbségi magyarok anyanyelve részének tekintik azokat a szavakat, amelyek az egyoldalú politikai hatalmi viszonyok révén kerültek be az államnyelvekből a szóhasználatukba, és amelyeket joggal és okkal utasít el részben a kisebbségi magyarok jelentős hányada. A vita megoldása előtt a szótárszerkesztők magyar egynyelvű értelmező szótárakba is felvettek olyan jövevényszavakat, amelyek a deklarált szándékkal ellentétben nem a regionális nyelvhasználatok presztízsének emelését szolgálják, hanem ellenkezőleg, annak csökkentését.

A magyar nyelv deklarált „detrionizálása” mellett és helyett annak „trianonizálása” is kimutatható. Sajnos, leginkább épp azok védik a poszttrianoni idegen szavak stigmáit, akik szociolingvistaként elvben a nyelvhasználat és nyelvi attitűd sokféleségét kutatják. Nem feltételezsek senki részéről rossz szándékot. A vita esetleges folytatása és a gyakorlat meg fogja mutatni, ki milyen szándékkal áll ki a kisebbségben és az anyaországban élő magyar anyanyelvűek érdekeinek védelmében. Kíváncsi vagyok, készítene-e a szociolingvisták nyelvhasználati attitűdvizsgálatokat, és a szótárak következő kiadásai-

ban milyen szavakkal erősítik majd a magyar nyelv határtalanítását.

Természetesen vannak biztató jelek, mert az *Értelmező kéziszótár* 2003-as kiadásába olyan címszavak is bekerültek, amelyek növelhetik a kisebbségben élő magyarok nyelvhasználatának ismertségét, elfogadottságát, és egyúttal hozzájárulhatnak az egységes magyar irodalmi nyelv, a standard gyarapodásához is. Ilyenek az anyaországon kívüli magyar tulajdonnevek (földrajzi nevek, intézménynevek), ismertebb tájjellegű szavak, a magyarban régen meghonosodott jövevényszavak, illetve olyan idegen szavak, amelyeknek nincsenek pontos magyar megfelelőik.

A szótárszerkesztőknek előkészített *A határon túli idegen szavak, lexikális elemek adattára* (Szabadka, 2004: 293–381.) anyagát átnézve megállapítható, hogy akad még munka bőven a folyamat összes fázisában. Az idegen eredetű szavak kisebb hányada indokoltan kaphat helyet akár az egynyelvű magyar értelmező szótárakban is, a többségük inkább a szintén ismert és használatos *Idegen szavak szótára* kiadásába való, de azokba sem az összes. A besorolásnak szimbolikus értéke is van, a gyakoriságot és a használati értéket pedig mindkét típusú szótárban érdemes pontosabban, árnyaltabban megjelölni.

IRODALOM

- Arab, török, perzsa, mongol/tatár szavak* – http://w3.hdsnet.hu/kxl153/munka/keleti_szotar.txt
- Balázs Géza 2000. Nyelventés vagy nyelvárulás? *Magyar Nyelv*, 228–236. <http://epa.oszk.hu/00000/00032/00005/balazs.htm>
- Balázs Géza (szerkesztő-műsorvezető) 2005. ápr. 17. *Édes anyanyelvünk*, A Kossuth Rádió adása. – ht.nyud.hu/download/Balazs_Geza_otperce%2005.doc
- Kontra Miklós, Saly Noémi (szerk.) 1998. *Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Kontra Miklós 2005. Mi a lingvicizmus és mit lehet ellene tenni? In Gábrity Molnár Irén és Mírnics Zsuzsa (szerk.): *Közérzeti barangoló. (Műhely- és előadás-tanulmányok)*. Szabadka, 175–202. [Interneten:] web.unideb.hu/~tkis/kontra_lingvicizmus.htm
- Kontra Miklós 2006. Apropó „De azért egy értelmiséginek tudnia kell, hogy min ironizál”: Az egynyelvű szemlélet utóbbi negyedszázada. *Kritika*, 5: 14–16. – Kontra: *Hasznos nyelvészet* c. könyvében is (97–106.). [Interneten:] http://www.kritikaonline.hu/kritika_06majus_cikkek_apropo.html
- Kontra Miklós 2010. *Hasznos nyelvészet*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja. [Interneten:] <http://mek.oszk.hu/08700/08745/08745.pdf>
- Lansztyák István* 1995. A nyelvek többközpontúságának néhány kérdéséről (különös tekintettel a Trianon utáni magyar nyelvre). *Magyar Nyelvőr*, 119, 213–236.
- Papp György, dr. (szerk.) 2004. *Mi ilyen nyelvben élünk, nyelvészeti és korpuszvizsgálati tanulmányok*. / MTT Könyvtár 9./ Szabadka. [Interneten:] <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00007/pdf/10.pdf>
- Péntek János 1977. *A magyar nyelvjárások román kölcsönszavai*. Bukarest, Kriterion. (Márton Gyulával és Vő Istvánnal.)
- Péntek János 1979. *Idegen szavak szótára I–II*. Bukarest, Kriterion. (Bakos Ferencsel és Teiszler Pállal.)
- Péntek János nyílt levele Balázs Gézának, 2005. május 30. – web.unideb.hu/~tkis/cicsisay.doc
- Pete István 1988. A magyar nyelv állami változatai (Kárpátukrán változat). Kiss Jenő – Szűts László (szerk.): *A magyar nyelv rétegződése II*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 779–789.
- Pusztai Ferenc (főszerk.) 2003. *Értelmező kéziszótár*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Rajslí Ilona 2004. A történeti korpusz délvideki vonatkozásának számabvétele. A délvideki regionális tájszótár munkálatairól. In Papp György, dr. (szerk.): *Mi ilyen nyelvben élünk, nyelvészeti és korpuszvizsgálati tanulmányok*. / MTT Könyvtár 9./ Szabadka, 283–291.
- Szerzőcsoport 2004. A határon túli idegen szavak, lexikális elemek adattára. In Papp György, dr. (szerk.): *Mi ilyen nyelvben élünk, nyelvészeti és korpuszvizsgálati tanulmányok*. / MTT Könyvtár 9./ Szabadka, 293–381.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1991. A nyelvi közösség és a nyelvi egység, kisebbségben. *Regio*, 3: 166–173. A cikk a Kontra–Saly 1998 kötetben is megtalálható. [Interneten:] <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00007/pdf/10.pdf>
- Tolcsvai Nagy Gábor (főszerk.) 2007. *Idegen szavak szótára*. Budapest, Osiris Kiadó.